

Др Радомир Ивановић

Допринос листова и часописа обогаћивању књижевног живота у Србији

I

Несумњива је улога листова и часописа у развијању богатијег књижевног живота, стварању повољније стваралачке климе (како опште културне тако и књижевне) у остваривању и прожимању аутентичног доприноса током последње три деценије у унутрашњости Србије. Упркос чињеници да је највећи број листова и часописа у овом региону са хетерогеном тематиком, јасно се показује да је књижевно стваралаштво доминантна област стваралаштва у њима, да се њиме знатно богати књижевна култура данас и да је истовремено осетан удео књижевне културе у дефинисању опште културне политике. Без обзира на врсту и обим часописа и листова, те две равни стваралаштва се међусобно условљавају.

Осим одређеног броја запаженијих листова и часописа, овим проучавањем обухватили смо и неке од периодичних публикација, омладинских листова, дневних или недељних листова који су повремено излазили, и тако даље. Но основну пажњу смо усмерили на следмеће часописе: *Браничево* (Пожаревац), *Глас Бубња и Градина* (Ниш), *Дисов гласник* (Чачак), *Замак културе* (Врњачка Бања), *Кораци* (Крагујевац), *Моравска лира* (Старо Село), часопис на бугарском језику *Мост* (Ниш), *Мостови Пљевља*, с обзиром да је то часопис Међурепубличке заједнице, *Наше стварање*, *Повеља* (Краљево), *Провинција* (Шабац), *Рашка* (Рашка), *Развитак* (Зајечар), *Расковник* (Горњи Милановац) и *Синтеза* (Крушевац), потом на листове: *Багдала* (Крушевац), *Венац* (Горњи Милановац), *Стиг* (Мало Црниће), *Градац* (Чачак) и *Октобар* (Краљево).

Проучавање књижевног живота било ког региона или периода не може се одвијати без међусобне зависности књижевног живота и целокупних друштвено-економских и културних збивања. С обзиром да је то обухватна тематика, потребно је одредити систем циљева, опсег проучавања, да би оно било исцрпено. У нашем проучавању смо стога реду-

ковали број циљева, имајући у виду непрекидно ту међузависност и обухватност проучаване тематике. Комплексна слика, међутим, може се створити само на основу интегралног проучавања.

Избегавајући опасност да одређен број премиса књижевног живота у унутрашњости Србије остане неспоменут, закључили бисмо да књижевни живот у листовима и часописима представља само један вид тога живота, можда његов највиднији и најтрајнији вид, али поред тога постоје и многи други видови испољавања. Намерно уопштавајући, у одређивању методолошког приступа проучавању, рекли бисмо да се књижевни живот одвија најпре у многобројним школама првог и другог ступња, односно специфичним школама, потом у многобројним књижевним и драмским секцијама, при школама или при појединим установама и институцијама, по књижевним клубовима, клубовима пријатеља књиге и књижевности, при библиотекама и читаоницама које имају своје сталне трибине, у многобројним сталним или привременим школским листовима чији је списак зачуђујуће велики а о чијем се доприносу веома мало зна (с обзиром да је њихов појединачан допринос веома мали али је скупни зато веома велики). Постоји, такође, велики број међуопштинских билтена и периодичних публикација, локалних листова, радио станица (да споменемо само оне веће: Ниш, Крагујевац, Краљево, Чачак, Пожаревац, Шабац, Ваљево и читав низ других). Њихов број неуобичајено расте из дана у дан. Књижевни живот се одвија и у једном броју стручних листова где млади радници објављују своје невелике књижевне прилоге, као и у публикацијама у радним чким сусретима („Сусрети другарства“), потом у пригодним публикацијама какву представља шабачка „Чивија“ (издаје Одбор „Чивије“, уредник Томислав Арсеновић), *Глас Бубња*, такође повремене публикације коју издаје књижевни клуб „Глас Бубња“ у Нишу, уредник је Јово Перишић) и други.

Посебан је удео часописа за децу. Међу њима издвојили бисмо као најпознатије *Дечје искре* из Крагујевца и *Дечје новине* из Порњет Милановца (и читаву серију различитих издања намењених такође деци које нема неку нарочиту књижевну вредност, понекад је комерцијални испред културног ефекта, али их треба регистровати ради популарности слике о књижевном животу).

Осим тога постоји још лист на бугарском језику *Другарче* (излази у Нишу, а издаје га новинско издавачко предузеће „Братство“, уредник је Стефан Николов), као и нови омладински листови *Корац младих* у Аранђеловцу и *Мај* у Титовом Ужичу.

И пре, а и после, оснивања књижевних часописа и листова у појединим регионима унутрашњости Србије постојећи дневни или недељни листови су, ослањајући се на традицију, а и због околности да је то понеке једина могућност објављивања до покретања књижевног гласила, об-

јављивали мање прилоге из књижевности и на тај начин подстицали књижевне ствараоце. Прилози из књижевности у њима су нарочито били обилно заступљени у свечаним бројевима. Да споменемо само најважније од тих листова: *Народне новине* (Ниш), *Чачански глас* (Чачак), *Глас Подриња* (Шабац), *Ибарске новости* (Краљево), *Вести* (Титово Ужице), *Напред* (Ваљево), *Наша реч* (Лесковац), *Врањске новине* (Врање), *Полимље* (Пријепоље), *Реч народа* (Пожаревац), *Таковске новине* (Горњи Милановац), *Топличке новине* (Прокупље), *Братство* (лист на бугарском језику, Ниш, уредник Асен Јазаров) и други.

Проучавање књижевног живота показује, статистичким показатељима, што се тиче квантитативног односа, да је књижевни живот у унутрашњости веома жив. У погледу утврђивања квалитативног односа, проблем се показује у сасвим другачијој светлости. Проучавајући књижевни живот по систему концентричности кругова, најпре је потребно решити однос друштва према књижевности уопште, да би се од тог полазног опредељења могла вршити све ужа испитивања тог феномена, што отвара могућности за сасвим другу врсту исправљања (која излази из оквира овог проучавања). На крају тог општег дела, закључили бисмо да ипак, и поред све скепсе коју показују проучаваоци врхунских остварења у књижевности и сасвим ригорозни судије, оцењујући часописну политику у унутрашњости Србије, са једне, и носиоци тих књижевних манифестација који су склони да хипертрофирају свој допринос, са друге стране, да постоји много већи број манифестација културног и књижевног живота но што се оне могу и при најобухватнијим анализама установити. Тренутна ситуација у погледу књижевне периодике пружа могућност за сасвим супротне закључке, при чему се често парадокси јављају као могућност објективног утврђивања савременог тренутка. То је методолошки отежавало ово проучавање.

Чињеница да постоји веома мали број искључиво књижевних часописа у унутрашњости Србије, сведочи о потреби разгрананања и оснивања нових књижевних часописа. Са друге стране већ постојећи часописи ни својим концепцијама, ни остварењима, не испуњавају у потпуности очекивања тако да је веома мали број оних који би у свему заслуживали похвале, сведочи о потреби стварања таквих нових књижевних часописа, или довођења нових уредника и нових редакција који би од постојећих часописа створили концепцијски сасвим нова књижевна гласила. Књижевност је доминантна област у свим часописима и листовима са хетерогеном тематиком (изузевши зајечарски *Развитак* где се књижевности посвећује најмање пажње и простора), и међу осталим уметностима и међу другим научним дисциплинама. Овде треба споменути и научне часописе као што су: *Врањски гласник* Народног музеја из Врања, *Пиротски гласник*, Новинско-издавачког предузећа из Пирота, *Лесковачки гласник* Народног музеја из Леско-

ПОРТОРА
ПОРТОРА

вца, зборнике виших педагошких школа, билтен универзитета у Нишу, јер се у тим научним публикацијама објављују често и прилози из књижевности, поготову из фолклора и књижевне историје, али и радови из науке о књижевности, с обзиром да су се ова научна гласила уклопила међу најпознатија у Републици, у серији научних публикација. Потребно је нарочито издвојити *Врањски* и *Лесковачки гласник*.

Такво стање сведочи да часописи са хетерогеном тематиком не удовољавају у потпуности својој концепцији (судећи по наслову у коме најчешће стоји да су то часописи за уметност, културу, науку и друштвена збивања), па су неравномерно заступљене наведене области, мада таква околност иде у прилог књижевном животу у појединим срединама. Са друге стране, приметили смо током проучавања да постоје знатне разлике и у погледу физиономије појединих часописа, као и разлике у геокултуролошком погледу. Поједине публикације најчешће се јављају у оним регионима који имају културну традицију а истовремено су и центри економске моћи, с обзиром да и од тога зависи број и физиономија поједине публикације. У том погледу сасвим је мало покривено подручје источне и западне Србије, јер су то области које не спадају у економски развијенија подручја наше Републике.

Допринос часописа или листа зависиће још и од постојања других културних институција осталих, сродних грана уметности (није случајно да Ниш и Крагујевац, на пример, истовремено егзистирају као књижевни, драмски и ликовни центри, и да та симбиоза подједнако доприноси свакој од ових грана уметности, и свима заједно, с обзиром на удруживање стваралачких и организационих снага). Такође ће зависити и од мреже виших и високих школа (у том погледу илустративан је пример наглог културног развоја од оснивања универзитета у Нишу и оснивања одређеног броја факултета или одељења факултета и виших школа у Крагујевцу). Нов и веома стручан кадар намеће се својом стручношћу и креативношћу, када су у питању наставни факултети и уметничке академије, тако да прави ствараоци и групе стваралаца налазе своје место у општем културном препороду поједине средине.

Једна од многоспомињаних тема је однос тзв. провинције и једине метрополе (у Београду), која служи за проверу свих уметничких и научних вредности и често, у традиционалном провинцијском менталитету признање долази и добија се тек након провере и потврде метрополе. Тај однос је двојакo важан. Најпре због деметрополизације културе и стваралаштва уопште, јер центри културе и стваралаштва су тамо где су истински надахнути ствараоци а не у великим агломерацијама, а потом и због тога што се сопствени допринос често мери признањем на страни, односно преузимањем одређеног вредносног система важећег у метрополи. У том погледу карактеристичан је својеврстан миграци-

они покрет оних стваралачких снага у унутрашњости које након шире афирмације долазе у метрополу. Тај процес се редовно одвија само у једном смеру. Веома је редак обрнут правац кретања културних радника и стваралаца у појединим гранама уметности, мада би то било сасвим природно и нужно када би постојали подједнаки услови за афирмацију.

II

Проучавању књижевног живота у унутрашњости Србије, када су у питању књижевни часописи и листови, показује неколико охрабрујућих и неколико обесхрабрујућих околности. У охрабрујуће бисмо убројали најпре нагло повећан интерес за збивања у књижевности. Тај интерес се огледа у све већем броју књижевних листова и часописа, тако да се они појављују и у веома малим, сеоским срединама (Мало Црниће, село поред Пожаревца, има једва 1500 становника и издаје свој књижевни часопис. Мада до скоро у селу није приказана ни једна позоришна представа, оно је сада место у коме се одржава фестивал сеоских аматерских позоришта. Сличан је случај и са Старим Селом крај Велике Планае). При постојећим часописима и књижевним листовима у унутрашњости Србије јавља се све већи број књижевних стваралаца међу којима, нарочито међу млађим ствараоцима, има све више оних који се на задовољавајући начин, с обзиром на висок степен образовања, баве књижевним радом. Млади и талентовани књижевни ствараоци смањују растојање које дели неразвијене од развијених центара мада не још у толикој мери да бисмо са тим сасвим били задовољни.

Уједно је евидентно како се врши све ужа специјализација међу појединим групама стваралаца-сарадника појединих часописа, како се концепције и физиономије часописа и листова диференцирају међусобно и како поједини часописи споро али видно изазивају све шири интерес и читалаца и сарадника а самим тим и општа признања за свој удео у формирању књижевне и културне политике (споменимо *Расковник*, *Градину* и *Кораке* као највиднији пример, мада постоје и други мање уочљиви примери). Порастом општег стандарда порасле су и многобројне могућности комуницирања тако да има све више прилога сарадника из унутрашњости у београдским часописима и то је, такође, један од видова књижевног живота унутрашњости Србије, мада о њему до сада није било довољно речи. Такође је охрабрујуће што се у издавачким плановима најпознатијих београдских издавачких кућа све више налази књига аутора из унутрашњости Србије.

Са друге стране, евидентно је да је ојачала и издавачка делатност око појединих часописа. То представља не само њихову допунску делатност, која из дана у дан добија све шири размах, него и једну од битних компоненти

ПОВЕЉА
ОКТОБРА

даљег развијања књижевног живота, јер су тако створени услови да се читаоцима представљају у сопственом избору, често без оних мучних и отежавајућих околности објављивања у већим издавачким центрима у којима је конкуренција много већа. Еклатантан је пример оснивања нове издавачке куће „Градина“ у Нишу, која се бесумње развила на иницијативу сарадника часописа „Градина“, који најпре објављују прве књиге у њој (Само у протекле две године објављено је близу двадесетак књига аутора из Ниша и околине Ниша. Почасно место дали бисмо „Сабраним делима“ Бранка Миљковића, у четири књиге, који су припремили и издали сарадници из Ниша, потом бројним књигама поезије, избора поезије, приповедне и нарочито романескне прозе, а видно место заузимају и књиге из области науке о књижевности). Издавачку делатност развили су, такође веома интензивно, часописи у Пожаревцу, Лесковцу и Крагујевцу, а на добром су путу да то учине још неколико центара у унутрашњости Србије (такву једну занимљиву библиотеку покренуо је прокупачки књижевни клуб „Рака Драгинац“ и издао неколико књига критике и поезије).

Из Радног материјала Завода за проучавање културног развитка у Београду (листови и часописи које финансира Републичка заједница културе, Београд, 1972, стр. 526) види се да се у последња три годишта, односно у четири ако се узме у обзир 1973. година, концепција часописа и њихов допринос све више усавршава, како у погледу садржине тако и у техничком погледу (нову ликовну опрему добили су *Браничево*, *Кораци*, *Наше стварање*, *Градина* и *други*). Такође је обим неких часописа више него удвостручен у том погледу нарочито је илустрован пример нишке *Градине*). И на крају, у охрабрујуће околности бисмо убројали и покретање таквих часописа који од првог броја несумњиво богате националну културу (пример представља часопис *Замак културе* из Врњачке Бање).

Са друге стране, постоји знатан број чињеница које обесхрабрују, поготову када су у питању часописи који излазе више од деценије који, упркос том релативно дугом веку излажења, дугом за наше прилике, нису успели значајније да афирмишу ни групу својих стваралаца, ни сам часопис (*Наше стварање* и *Браничево*). Мада ће они својим последњим годишњима показивати видан напредак, у односу на ранија, још увек су далеко од остваривања потпуне и пуне дејствености у својој средини. Код извесних часописа је видно затварање и самозадовољство, због одсуства ригорознијих критеријума на оно што објављују. Такође је видно да се велики број часописа бори за све већим материјалним тешкоћама (и то без обзира да ли се ради о мање или више аформисаним часописима, што се може тумачити као недостатак опште часописне политике у Србији и недостатак вредносног система по коме би часописи са приметнијим учешћем у културном животу Републике уживали и већу материјалну помоћ).

У обесхрабрујуће чињенице убројали бисмо и недовољно тематско диференцирање појединих часописа јер је евидентно да се часопис који третира економска питања не може бавити само економским питањима свога краја, те би у том погледу морао имати шире концепције и шири круг стручних сарадника. У књижевном погледу јасно је да мора постојати шира и бржа комуникација, веће међусобно контактирање свих структура (друштвено-политичких организација, струковних удружења и културних институција, и других) како би се заједничким и дугорочно планираним културним развојем остваривала највреднија културна политика и како би се развила извесна конкурентност међу појединим часописима, разбијала локална затвореност и самозадовољство. Тиме би се повећао и друштвени интерес за ову врсту посла који је од прворазредног друштвеног интереса, те му у складу са тим треба дати и повећано друштвено признање.

Само је један број, који је иницирала и издала Крушевачка *Багдала*, био за све ове године посвећен међусобном упознавању са делима и ауторима других средина и других часописа у Србији (осим *Багдале* још су били заступљени *Браничево*, *Наше стварање*, *Октобар*, *Кораци* и други). О том недовољном познавању и интересу за рад других књижевних часописа сведоче и малобројна саветовања о књижевности у унутрашњости Србије (једно од вреднијих је било саветовање одржано у Крушевцу јуна 1970. године, на иницијативу Републичке културно-просветне заједнице) те бисмо препоручили најмање једном годишње скуп свих редакција књижевних часописа и листова у Србији, не одвајајући их по регионима, с обзиром на огроман број заједничких услова у којима делују. Тако се наша анализа не би сводила само на праћење и констатовање облика књижевног живота, него и на осмишљено пропрамирање часописне и културне политике, макар и у најширим размерама, да би се избегла стихијност и спонтаност која често показује видан раскорак између жеља и могућности.

Обесхрабрујућа је околност да се веома мало чита већина књижевних часописа и листова, да је мали број претплатника (изузевши *Расковник* и пљеваљске *Мостове* који повећавају свој тираж, а предвиђају и нова повећања). Дистрибуција часописа је посебно питање јер се највећи број часописа налази у нефлукутурирајућој средини. Они се ван места објављивања веома тешко налазе у другим срединама те је, схватљив, њихов утицај смањен и немогућношћу коришћења. Питање је двоструко: како добити вредан часопис и како га у довољној мери користити, с обзиром да се ниједан од часописа не издржава од својих средстава, него од друштвене помоћи, па је нужно да оправда средства уложена у тај подухват.

И поред свих успеха који остварују у својој средини, макар и самим тим што одржавају изванредан континуитет

ПОРТОГА
ОКТОБРА

или што условљавају рађање нових књижевних гласила, јасно је да не можемо бити задовољни ни њиховом основном допуњском делатношћу у потпуности. Њихово присуство мора живље осећати с обзиром да су у извесним срединама то готово највиднији културни покрети и једино сведочанство о извесном културном и књижевном животу на основу кога се доцније суди о многобројним токовима културног живота, који у таквој презентацији остаје осиромашен. То се присуство појачава проналажењем нових актуелних тема из жиже савремености, а оно се одржава или континуираним бављењем савременим темама, или појединим тематским бројевима којих је веома мало у књижевним часописима и листовима (обично су везани за извесне историјске догађаје и јубилеје.

Евидентно је да и поред повећаног броја врских књижевних аналитичара у појединим књижевним часописима, преводилаца и других стручњака, часописи не учествују у полемикама поводом појединих расправа из области уметности, естетике, књижевности, односа политике и уметности, идеологије и уметности, итд. У педесетим годинама, док су се водиле жестоке расправе око „реализма“ и „модернизма“ готово се ниједан од тих часописа није укључивао у полемику. Такође је веома мало нових интенција у књижевности, било да се ради о увођењу нових стилских формација или групација у југословенску књижевност, било да се преносе већ постојећа струјања у европској и светској књижевности. Часописи у унутрашњости Србије (ако се изузме један покушај *Градине* са сигналистичком поезијом) готово да не учествују у новим токовима; често служе као преносиоци збивања а готово редовно касне за збивањима која су од значаја за даље усавршавање израза у књижевности и уметности. Тако да се о авангардизму не може говорити, као што се не може говорити и о неким опецифичностима које часописи негују (изузимајући *Расковник*). То је доказ да не постоји довољно настојање да се уреде поједини бројеви, а поготову не постоје настојања да се специјално уређују поједина *годишта* књижевних часописа и листова, па се након извесног броја година издавања часописа петрицифирају поједине рубрике и поједини прилози, без жеља да се превазиђе постигнути ниво.

Неуједначеност постоји у погледу превођене литературе. У превођењу стране литературе предњачи *Багдада* која је читав низ песника прва превела на наш језик. Остали часописи такође имају сталне преводилачке рубрике у којима не постоји јаона концепција шта треба преводити, него се најчешће спорадично јављају извесни преводиоци и они диктирају шта ће бити превођено. У том погледу приметили смо неуједначено превођење између појединих књижевних родова и жанрова. Највише се преводи поезија, а најмање романескна проза. Преводи из науке о књижевности такође су неуједначено заступљени. Ни из једног од часописа не може се установити за који се критички ме-

тод, књижевни концепт анализе, часопис залаже, те је лако установити да ни у том погледу не постоји доследност.

С обзиром на све већу специјализацију у књижевној анализи, у многобројним поступцима који владају у њој, на све већи број младих књижевних критичара који се, најчешће, баве текућом књижевном критиком, те је отуда и објашњиво што је текућа књижевна критика најслабија страна сваког од постојећих часописа, нужно би било одредити се, редакцијски, за извесне методолошке приступе књижевној анализи и концепте будућег књижевног развоја, јер је преводна књижевност за многе од млађих критичара једини начин да се колико-толико допре у корак са савременим књижевним струјањима у развијеним европским и светским књижевностима (код нас се претежно преводи француска и англо-америчка књижевност, потом руска књижевност, а много мање друге књижевности). Очито нису искоришћене све могућности (један од најосновнијих је сарадња са Друштвом преводилаца Србије или њиховим часописом *Мостови*).

У том погледу морао би се следити концепт одвајања часописа по основној функцији (треба видети два нова часописа: *Књижевну историју* и *Књижевну критику*, који имају свој специфични профил, као и *Хеликон*, који се бави поезијом). На тај начин би се најпре отклонила она нужна и необавезна, често штетна оријентација на *магазинске часописе*, на метрополске и провинцијске, јер би часопис окупљао све сараднике на основу сродног афинитета, а не на основу неких других, свакако мање важних критеријума. Такође је веома важно да се у подједнакој мери анимира ужи и шири круг савременика да би и на тај начин часопис или лист проширио свој делокруг утицаја. Мада сваки часопис у основи афирмише само малобројна група сарадника, нужно је да се та група проширује ради ангажовања других сарадника и ради ширења основних порука часописа, јер се он првенствено шири на основу те стваралачке сарадње и многобројних порука које доноси. У том погледу питање размене не састоји се само у размени готових пројева, него и у размени сарадника, представљања других региона или другачијег круга сарадника, што све захтева повећани напор редакције, више ињентивности и више отворености за туђа достигнућа од оне која је до сада показивана. То би било лакше оствариво уколико би постојало више међусобних договора, па би се у првом реду елиминисао аутоматизам у уређивању часописа, избегли би се *типски часописи*, уређивање *ad hoc* и томе слично.

Редакције би у новој часописној политици морале поштравати критеријуме за објављивање текстова, а не скупштати их као што су то, у много случајева, до сада чиниле. Приметно је да се при општем утврђивању критеријума више пажње посвећује доњој граници (ономе што задовољава нужне критеријуме да би било објављено) него

ПОРТА

што се показује настојање да се мери према горњој граници (да се, у границама могућности појединих аутора, настоји да објављује што савршеније прилоге, поготову код оних којима предстоји још дуг пут усавршавања). Сада је време да се утврди број и темпо излагања појединих часописа, који прелазе на више бројева годишње без потребне анализе свега онога што су учинили и свега што могу у будућности учинити. У том светлу требало би нарочито настојати да се посебна брига води о новооснованим књижевним гласилима која би избегла многе опасности и слабости већ постојећих публикација, уместо да их понављају и умнажају. На тај начин би се избегло оно све присутније поистовећивање часописа.

Ради потпуније слике, часописа и листова унутрашњости Србије не би требало посматрати ван опште ситуације у читавој Републици, укључујући и овде изостављене а веома бројне часописе у Београду, као и часописе у аутономним покрајинама, стога што су нужна обухватна посматрања ради стварања нове часописне политике и ради остваривања општег концепта и књижевне политике и културне политике, оног њеног дела који је органски везан за књижевни живот који пулсира у књижевној периодици и који утиче на њихово формирање, одржавање и развој, али је истовремено и условљен њима.

СУДБИНА ЧАСОПИСА СА ХЕТЕРОГЕНОМ ТЕМАТИКОМ

Из обухватне и сложене проблематике везане за судбину часописа са хетерогеном тематиком, у унутрашњости Србије, издвојили смо неколико питања: постоји ли потреба за толиким бројем часописа, каква им је физиономија, је ли то најбољи начин афирмације уског круга сарадника окупљених око часописа колика је могућност часописа у формирању концепта културне политике у ужем и ширем региону, показују ли сваки од њих довољно инвентивности у настојањима и какав је њихов удео у стварању националне културе, оправдавају ли средства уложена у њих?

Часописи са хетерогеном тематиком покривају више уметничких и научних области. Они су настали, готово без изузетка, у атмосфери у којој се страховало да неће бити довољно сарадника само за једну област, односно из потребе да се једним гласилом одједном пружи могућност свим ствараоцима региона. Након низа година излагања, показало се да одређена стваралачка група преузима доминантан положај, врши се природна селекција прилога у корист те групе, тако да се временом часописи сведу безмало на једну област (у уметности је то најчешће књижевност). Остале области су непропорционално заступљене, заступају се спорадично мада у наслову часописа и даље стоји широко обухваћена тематика (друштвена питања, наука, култура, просвета, уметност). Посебно повољна околност је када се у крилу тих тематика хетерогених часо-

писа формирају нови часописи, за само једну област, што представља природан ток развоја.

Анализа часописа са хетерогеном тематиком показује да су они без чисте концепције и јасних програмских начела. Истина, у првом броју се бележе неколико уопштених ставова поједнако примењивих на све часописе, чак и на оне који ће тек бити основани: *отвореност* према свим питањима, *ангажованост*, *унапређење* научне мисли, *афирмација* средине и појединих стваралаца, итд. Та прихватљива начела, међутим, веома се мало доцније остварују у појединим часописима. Такође је евидентно да се програмској оријентацији часописа поклања мало пажње (махом у експесивним ситуацијама), да нема довољно систематичног и аналитичког увида у све што часописи остварују, недовољно је међусобна сарадња и подстицање, тако да се стиче утисак како часописи егзистирају усамљено, изоловани просторно и стваралачки.

Неколико састанака на којима се расправљало о судбини часописа није дало очекиване резултате, мада су на њима учествовали уредници, издавачи, сарадници, покретачи, културни радници. Тада се, и сада, утврдило да не постоји основни теоријски концепт о функцији и уделу часописа у култури да би оправдао своје постојање. Поготову не постоји конкретан предлог који би изравно упућивао на тај заједнички и појединачни збир обавеза.

Недовољну активност и дејство часописа условили су најпре међусобно непознавање, недовољни контакти, (лакше је наћи примере сарадње два часописа из две републике него часописа на најближем растојању) и затварање у уске пранице региона у коме излази. Нема интереса за судбину другог часописа, још мање за садржај, нема организоване мреже за дистрибуцију. Одсутна су, дакле, заједничка настојања у програмирању културе и часописне политике у најширим оквирима.

Проблеми се умножавају из дана у дан тиме што се захтевају све стручнији прилози, с обзиром на општи научни и технички напредак, бржу размену информација свих врста. И када би постојала модерна уређивачка концепција, садашњи тренутак би захтевао њену модернизацију. Сигурно је, такође, да се декларативним изјашњавањем, без конкретних акција, неће битно променити садашња ситуација, поготову не у кратком временском року.

Комплексна анализа захтева посматрање из много углова. Један од њих је и настојање појединих редакција (када су она инвентивно пронађена и добро усмерена) да садржајно обогате поједине бројеве часописа (рецимо *тематске бројеве*), али у том настојању не добијају довољну подршку стваралаца. Одсуство тежње сарадње уредника и стваралаца доказ је колико се недовољно признаје та врста рада, како је стваралац лоше материјално стимулисан, јер нема ниједног часописа без материјалних тешкоћа. То тврђење илуструје податак да неки од часописа са хетеро-

ПОРТАЛ

геном тематиком не хоноришу прилоге својих сарадника, те је сасвим нормално што се у тим околностима не могу постављати посебни услови ствараоцима у погледу врсте и квалитета прилога. Тада часопис, мање-више, „уређује“ поштанско сагласје.

Но, упркос свим тешкоћама, физиономија часописа зависи од степена ангажованости редакције. Податак да велики број уредника волонтерски уређује часопис, или уз минималну надокнаду, сведочи и о недовољном друштвеном интересу и признању за врсту посла коју сматрамо неопходном и од прворазредног значаја. Необезбеђена егзистенција часописа за дужи време ствара атмосферу ишчекивања, привремености, несигурности и неизвесности. То је разлог знатном броју уступака које локалне редакције чине локалним критеријумима. Вероватно је и то допринело да часописи не добију физиономију која би више одговарала савременом тренутку, а поготову перспективи културног развоја. Уз све то иде често и стваралачка немоћ у појединим областима стваралаштва.

Приметно је мало интересовање средстава масовних комуникација за збивања и судбину часописа у унутрашњости, као и за свеколику активност коју они иницирају и остварују (у првом реду својом издавачком делатношћу, формирајући нова издавачка и културна жаришта, потом у анкетама јавног мњења, посленика и сл.). Тако се са једне стране ствара комплекс одбојности према метрополи и затварање у уске локалне оквире, а са друге стране јавља се извесно самозадовољство без основа (у недостатку општих мерила) преувеличавања мисије коју обављају и мирене са постојећим неповољним околностима које не покушавају да превазиђу.

Често се као мерило ангажованости часописа узима његов тираж. Разлика међу појединим часописима износи чак и по неколико хиљада примерака по броју. На основу тиража, међутим, не може се судити о квалитету часописа али се може судити о настојањима редакција да допру до што већег броја читалаца, а може се, уз посебан напор, и установити колико и како допиру. У том погледу нужна би била динамичнија размена искустава и међусобно подстицање. Уместо тога видно је да часописи не сарађују довољно са издавачким кућама (уколико нису њихова гласила), савезом библиотечких радника, организацијама за ширење књиге, културно-просветним заједницама и заједницама културе и сл. Часописи се веома тешко могу набавити на киосцима или штандовима за продају новина, а на прсте једне руке би се могле избројати књижаре које продају часописе. Ту судбину дели већина часописа у унутрашњости, скоро без обзира на реноме.

Тренутак је за покретање нове акције о међусобном упознавању часописа, о размени искустава. Треба омогућити да се чешће остварују контакти међу часописима, поготову оних са сродном тематиком. Могуће би било, при

будућем информативном центру, формирати билтен у коме би се саопштавали садржаји свих часописа и третирали заједничка проблематика. У том смислу је неопходно ангажовати стручњаке који се студиозно баве проблематиком часописа, да би се у средњорочним плановима могао наћи и програм развоја целокупне периодике, да би се и на крајим и на дужим релацијама нови концепт могао програмирао остваривати, да се не бисмо, као до сада, ослањали на нужне али и на спонтане и спорадичне акције ентузијаста. Повећано интересовање омогућило би повећано друштвено признање овој врсти посла, а самим тим би се повећала и одговорност уредника и редакција, присутније би се у таквој атмосфери осетила критичка свест о томе шта је и шта није урађено. То би допринело стварању повољније културне климе а она би омогућавала повољније услове за стваралачки рад.

ПОВЕЋА
ПОТРЕБА

Садашње стање часописа са хетерогеном тематиком погоршавају извесне недугласице у појединим културним центрима, као и податак да приметан број часописа излази тек неколико година, те не постоји традиција у позитивном смислу. Такође не постоји стална потреба за часописима који би постали нужни део културе којој припадају, попут националних театара, музеја, библиотека, архива итд. Репортери науке и културе морају као свој састојак имати и сталну бригу о судбини часописа у садашњости и будућности, да те јавне трибине не би биле на периферији друштвеног интереса.

Овде је било више критичких примедби а мање осврта на доприносе часописа са хетерогеном тематиком, јер се лако могу установити ти доприноси. Међутим, да би у потпуности остварили функцију која им је намењена и чији опсег само проширују, предстоје им знатни напори и темељне преоријентације. Очито је такође да се један број заједничких тешкоћа може превазићи само заједничким напором, подизањем општег културног нивоа, у првом реду ширењем писмености, већом бригом о свима заједно и о сваком појединачно. Таква настојања у најширим оквирима, одраз су потребе тренутка и дугорочне и обухватне културне акције, а књижевни стваралаштво које чини садржајно и просторно више од две трећине укупног простора током целокупног излагања сваког од часописа, наћи ће своје место унутар те нове и осавремене концепције, модерног концепта све уже специјализације часописа и листова.